

ДОСВІД ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ
«МЕТОДИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ГЛИБИННОЇ ПСИХОЛОГІЇ» В УМОВАХ
ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ НА РЕФЛЕКСИВНИХ ЗАСАДАХ

Резюме

У статті обґрунтовано актуальність пошуку шляхів вирішення проблеми оцінювання навчальної діяльності студентів в процесі онлайн-навчання. Охарактеризовано об'єктивні причини, що обумовлюють впровадження онлайн-форми навчання у навчальний процес вищої школи, його позитивні і негативні наслідки. З'ясовано, що одним із викликів, що обумовлені цією формою навчання, є обмеженість традиційної системи оцінки результатів навчальної діяльності, яка пов'язана з неможливістю викладача контролювати самостійність виконання студентами екзаменаційних завдань. Висловлено припущення, що перспективним напрямком удосконалення способів підведення підсумків навчальної роботи студентів можна шляхом включення в навчальний процес процедур рефлексивного самоаналізу, при виконанні яких відбувається не тільки засвоєння навчальної інформації, а і формується здатність студентів всебічно розглядати і аналізувати навчальний матеріал, проявляти власні погляди. Це має особливу значущість у професійній підготовці майбутніх психологів, як важлива складова процесу формування формувати психологічних основ їх власного професійного світогляду. Проаналізовано досвід розробки і використання рефлексивних процедур у навчальному процесі, умови їх впровадження.

Застосовано **методи дослідження** – теоретичні (теоретичне моделювання, змістовний і логіко-структурний аналіз навчальних програм і підручників, порівняння, узагальнення) і експериментальні (спостереження, бесіди, аналіз продуктів діяльності, експеримент) для виявлення доцільності і визначення шляхів організації системи оцінювання результатів навчальної студентів.

Проаналізована специфіка курсу «Методичні та теоретичні проблеми глибинної психології», розкрито його методологічне значення для підготовки майбутніх психологів, місце в структурі навчального процесу. На основі аналізу існуючих планів і програм його викладання визначено нормативні зміст і загальні завдання (мета, обсяг знань і умінь, очікувані результати вивчення). На основі проведеного аналізу визначено сукупність рефлексивних завдань, які виконуються протягом семестру, і базового екзаменаційного завдання. Виконання цих завдань передбачало критичний аналіз провідних теорій глибинної психології, історичні і життєві умови їх авторів, що обумовили формування відповідних теоретичних позицій, визначення свого ставлення до кожної теоретичної системи (питання, з якими студент згодний, які піддає сумнів, з якими погоджується). В якості екзаменаційного завдання пропонується сформулювати власну концепцію несвідомого, проаналізувати її несуперечливість. Надаються приклади виконання студентами відповідних завдань.

За **результатами** проведеного дослідження доведено доцільність і ефективність організації процесу вивчення експериментального курсу і оцінювання діяльності студентів в умовах онлайн-навчання на основі рефлексивного підходу.

Ключові слова: онлайн-навчання; глибинна психологія; методичні і теоретичні проблеми; оцінювання результатів діяльності студентів; рефлексивні процедури; рефлексивний аналіз.

Вступ. Багаторічне знаходження України в глобальній кризі, спочатку під час пандемії, а потім – внаслідок воєнного стану, не могло не зачепити системи вищої освіти, яка змушена була перейти на онлайн-режим навчання. Наслідком цього стала необхідність розгляду дієвості традиційних форм організації навчання, зафіксованих в затверджених навчальних програмах. Більш того, самі програми як еталонні моделі організації навчального процесу в певній мірі почали втрачати свій нормативний сенс, їх зміст сьогодні часто залишається формальним, зручним для

різного роду перевірок, тоді як основне завдання викладачів – використати всі потенційні можливості кожного конкретного навчального предмету, здійснити реальний, а не формальний вплив на професійне становлення майбутніх фахівців, мотивувати студентів до його вивчення (Семиченко, 2023).

Масовий характер впровадження онлайн-навчання обумовлений рядом об'єктивних причин. Це, перш за все, виїзд значної частини молоді студентського віку в інші регіони країни і за кордон, але вони продовжують своє навчання у вітчизняному закладі. Значна кількість студентів поєднують навчання з роботою або беруть активну участь у волонтерській діяльності. Ряд студентів навчаються, беручи безпосередню участь в бойових діях. Перехід на онлайн-навчання надає цим студентам реальну можливість продовжувати своє навчання у закладі вищої освіти.

Сьогодні досвід вже засвідчив, що робота в онлайн-режимі відкриває для викладачів і студентів нові можливості, серед яких найбільш ефективними можна визначити наступні:

- Зняття необхідності конспектувати лекцію, адже викладач після її завершення пересилає студентам для подальшого опрацювання. Це значно підвищило можливість розгляду більшого обсягу навчального матеріалу.

- Можливість використати технологію випереджального надання інформації, тобто, надання викладачем теоретичного матеріалу дозволяє студентам підготуватись до його обговорення в інтерактивному режимі, визначити спектр питань, що вимагають розгляду..

- Можливість проводити семінари з більш активним залученням студентів. При цьому викладач, навіть вперше приступаючи до роботи з студентами конкретної групи, вже має можливість орієнтуватися в їх іменах і прізвищах, може оперативно здійснювати і фіксувати поточні оцінки за роботу.

- Можливість долучити до матеріалу, що подається викладачем, результатів інформаційного пошуку самих студентів.

- Спрощеність процедури фіксації навчальних досягнень студентів протягом семестру, коли студенти мають реальну можливість накопичувати бали, виконуючи домашні завдання і виступаючи на семінарських заняттях.

Водночас виникла проблема, яка вимагала свого негайного вирішення – а саме: проблема оцінювання навчальних досягнень студентів під час іспитів.

Нагадаємо, як традиційно відбувається процедура підготовки і проведення іспитів. Викладач розробляє екзаменаційні білети, які найчастіше складаються з трьох питань, серед яких два теоретичних, і один практичний. Ці білети обговорюються і затверджуються на засіданні кафедри, підписуються завідувачем кафедри, затверджуються представником деканату. Студентам попередньо повідомляється перелік теоретичних питань, що будуть винесені на іспит. За традиційних умов навчання студенти в аудиторії «витають» певний білет і сідають готуватись до відповіді. Викладач контролює, щоб вони не користувались додатковими джерелами інформації, з яких вони могли б списати відповіді.

В умовах онлайн-навчання проконтролювати, чи користуються студенти готовими матеріалами, вже неможливо. Тому, хоча і зберігається вимога – здійснити для проведення іспиту всіх процедур розробки змісту екзаменаційних білетів, - вона часто здійснюється суто формально. Самі викладачі часто змінюють цю процедуру в бік розробки проблемних питань, які неможливо списати.

Перспективним напрямком удосконалення дидактичної системи навчання є введення процедур рефлексивного аналізу, який спрямований не тільки на засвоєння певного навчального матеріалу, а стає своєрідною «саморевізією» студентом своїх відносин з даним предметом. Процедура іспиту, яка зорієнтована не лише на оцінку знань, а і на прояв здатності студента всебічно розглядати навчальну інформацію, проявляти власні професійні погляди. Це дозволяє йому глибше зануритись в сутність матеріалу, який винесений на засвоєння.

Особливо важливим є використання рефлексивного підходу у підготовці майбутніх психологів, адже цей вид професійної діяльності вимагає від фахівця чіткого усвідомлення не тільки зовнішніх обставин і чинників, а і свого ставлення до окремих видів психологічної теорії і практики.

На сьогоднішній день вже накопичено значний досвід розробки і використання у навчальному процесі рефлексивних процедур. Це стало можливим за певних умов:

1. Визначення і врахування специфіки навчального предмету, в межах якого впроваджуються рефлексивні процедури.

2. Спрямування рефлексивних процедур на суттєві аспекти засвоєння навчального матеріалу.

3. Коректне формулювання рефлексивних завдань, їх зрозумілість для студентів.

4. Опора на той зміст, який був розглянутий протягом семестру, уникнення перевантаженості студентів завданнями, що вимагають довготривалого інформаційного пошуку.

5. Контроль за тим, щоб виконання рефлексивних завдань не вимагало надмірного навантаження на механічну пам'ять, а основна увага студентів була зорієнтована на усвідомленні найбільш актуальних проблем (Семиченко & Дикань, 2009).

Крім того, винесення рефлексивних процедур в якості екзаменаційних питань повинно використовуватись тоді, коли студенти в процесі такого аналізу вже отримали досвід роботи у відповідному режимі.

Метою даної статті є висвітлення досвіду організації педагогічного оцінювання результатів роботи студентів на основі рефлексивного підходу.

Завданнями статті виступають:

- розкриття актуальності перегляду процедур оцінювання результатів діяльності студентів в умовах онлайн-навчання;

- демонстрація можливості використання рефлексивних процедур на прикладі конкретного навчального предмету.

В основу аналізу покладено використання таких **методів**:

- теоретичні: наукове моделювання, аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, ідеалізація;

- емпіричні: спостереження, аналіз продуктів діяльності, експеримент.

У методологічному плані використано ідеографічний підхід, який дозволяє охарактеризувати функціонування певної системи, базуючись на індивідуальних даних.

Об'єктом дослідження виступила система оцінювання навчальної діяльності студентів в умовах онлайн-навчання, **предметом дослідження** – прийоми організації процедур оцінювання навчальної діяльності студентів при вивченні курсу «Методичні та теоретичні проблеми глибинної психології».

Досвід викладання цієї дисципліни дозволив виявити ряд його особливостей (Семиченко, 2020). Так, спостерігається повторюваність частини матеріалу, який вивчався протягом попередніх років підготовки при вивченні інших дисциплін. Цей курс читається у бакалаврів на 4 курсі. Студенти підраховували, що, наприклад, інформацію про психоаналіз і теоретичну систему Фрейда вони отримали в процесі вивчення 16 інших дисциплін. Водночас значна кількість представників глибинної психології виявилась для них повністю новими. Це створює відповідні бар'єри у сприйнятті інформації. Адже багато студентів вже зробили свій вибір пріоритетних ідей. Приступаючи до вивчення глибинної психології, вони часто вважають цю дисципліну непотрібною, зміст якої фактично повторює те, що вони вивчали раніше і водночас містить значну кількість непотрібної їм теоретичної інформації. Вони вважають, що більш доцільним було б засвоєння відповідних технологій, отримання досвіду їх використання.

Серед студентів, особливо заочної форми навчання або осіб, що отримують другу освіту, є здобувачі вищої освіти, які вже мають досвід роботи в сфері практичної психології. Їм важко переглянути ті погляди, що вже у них сформувалися.

Особливі вимоги висуваються до викладачів, які викладають цей предмет. Від них очікують як енциклопедичних знань, здатності відповісти на будь-які питання, так і володіння відповідними техніками, наявність досвіду практичної роботи.

Сам термін «глибинна психологія» є достатньо умовним, він передбачає, що під цією назвою розміщується значна кількість принципово відмінних теоретичних систем, розібратись в яких і пропонується студентам. Проведений нами аналіз навчальних програм і навчальних підручників, кількість яких за останні роки помітно зросла ((Гавриловська, 2014; Гриньова-Верховцева, 2013; Емішянц, 2020; Кокоріна, 2021; Медвідь, 2016; Попіль, 2014), а нормативний матеріал лекцій супроводжується обтяжливими завданнями на здійснення студентами додаткового інформаційного пошуку, засвідчив, що традиційно вивчення цього предмету базується на механічному запам'ятовуванні студентами великої кількості інформації, яка в основному стосується головних ідей, що внесені в психологію тією або іншою особою. Процедура іспиту в таких випадках зводиться до того, що студенту пропонується описати наукові погляди конкретних представників глибинної психології. Якщо врахувати, що кількість таких представників в окремих навчальних програмах може досягати 60 осіб, то зрозуміло, що здача такого іспиту буде для студентів дуже важкою.

Разом з тим сама назва цього навчального предмету орієнтує на відмову від суто механічного розгляду відповідних позицій, адже мова йде перш за все на усвідомлення студентами проблемного характеру цього розгалуженого і неоднорідного, суперечливого наукового і практичного напрямку, яким є глибинна психологія.

Як вже підкреслювалося раніше, актуальність залучення студентів до такого розгляду обумовлена певними тенденціями в суспільстві (Семиченко, 2020).

- Відбувається надмірне підвищення уваги до психоаналізу як напряму теорії та практики, який тривалий час піддавався критиці переважно у політизованому ракурсі. Зняття відповідних політичних штампів у вітчизняній психології породило ефект «відкриття чогось забороненого». Практика роботи з глибинними психологічними явищами (переважно в межах психоаналізу) стала вважатись пріоритетною, її стали оцінювати як всесильну щодо вирішення різноманітних проблем.

- У світі період домінування ідей психоаналізу над іншими системами вже був пройдений, і на сьогодні цей підхід вже зайняв об'єктивно підтверджене місце серед інших психологічних систем. Здійснено ряд спеціальних досліджень, що розкрили не тільки переваги, а і обмеження і певні недоліки цієї системи.

На сьогодні глибинна психологія не є монолітним утворенням, вона розпадається на ряд окремих напрямів, які суттєво відрізняються між собою. Існує декілька класифікацій тих теоретичних систем, які розглядаються як складові глибинної психології.

Наведені вихідні положення обумовлюють основну мету цієї дисципліни: залучити студентів до критичного розгляду відповідної теоретичної спадщини для того, щоб більш повно орієнтуватись у сфері глибинних процесів, визначити своє ставлення до певних теоретичних систем, закласти певні ідеї в основу свого професійного світогляду., уточнити сферу майбутньої практичної діяльності.

Для реалізації цієї мети було обмежено кількість персоналій, які будуть вивчатись, тими представниками глибинної психології, які здійснили найсуттєвіший вплив на її розвиток; і зосереджено увагу на організації навчання на рефлексивній основі, коли спосіб роботи з матеріалом запускає процес самоаналізу, розгляду власних установок, поєднання навчального матеріалу з життєвим досвідом студентів.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни, закладеному у відповідній навчальній програмі, визначено:

- поглиблення знань студентів щодо структури психіки;
- розкриття сутності глибинної психології;
- ознайомлення студентів з історією виникнення глибинної психології, розвитком основних теоретичних підходів до проблеми несвідомого;
- характеристика сучасного стану розвитку глибинної психології, її сучасних напрямів;
- показ методологічної, теоретичної і методичної значущості робіт в галузі несвідомого;
- залучення студентів до співставлення поглядів провідних науковців в галузі глибинної психології;
- подолання у студентів дилетантських (наївно-спрощених або надмірно екзальтованих) поглядів на психоаналіз;
- вихід за межі психоаналізу на більш широке коло проблем, що розглядаються в глибинній психології представниками інших теоретичних систем;
- ознайомлення з основними моделями терапевтичної практики в глибинній психології.

У результаті вивчення даної навчальної дисципліни студент повинен:

Знати:

- специфіку глибинної психології як галузі знань і практичної діяльності;
- провідних науковців, що привнесли суттєвий внесок в розвиток проблематики несвідомого;
- особливості підходів до проблеми несвідомого в межах різних теоретичних систем;
- категоріальний апарат глибинної психології;
- внесок глибинної психології в вирішенні актуальних психологічних проблем;
- різні форми проявів несвідомого у житті людини;
- методологічні основи досліджень в галузі глибинної психології;
- методи, що використовуються в галузі глибинної психології.

Вміти:

- виділяти суттєві ознаки різних наукових підходів до проблеми несвідомого;
- аналізувати власний життєвий досвід з позицій глибинної психології, знаходити приклади прояву несвідомого у реальному житті;
- здійснювати критичний аналіз при співставленні різних теоретичних підходів до проблеми несвідомого;
- виділяти актуальні проблеми глибинної психології, вміти їх аргументувати;

- використовувати елементи технологій в сфері глибинної психології для розгляду актуальних життєвих подій;
- здійснювати порівняння відмінностей академічного підходу і глибинної психології до проблем психічного життя людини;
- працювати з різними джерелами, обробляти, аналізувати та систематизувати отриману інформацію;
- вміти аналізувати роботи з проблем глибинної психології, виявляти протиріччя і не вирішені проблеми, формулювати і обґрунтовувати власну точку зору.

Визначено також результати навчання, які дає можливість досягти дана навчальна дисципліна. У процесі їх вивчення закладаються основи формування методологічної культури студентів, розвитку критичного мислення, здатності аналізувати наукові тексти і виділяти сутнісні ознаки теоретичних систем психології, поглядів окремих авторів. Студенти повинні оволодіти вміннями аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та аналізувати закладені в окремих теоретичних системах шляхи їх розв'язання. Формується здатність обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами аналізу літературних джерел і осмислення власного життєвого досвіду. Обираються індивідуальні стратегії і способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, підвищується здатність приймати та аргументувати власні рішення, визначати шляхи їх розв'язання; знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога, вміти застосовувати знання щодо вирішення психологічних проблем виховання й навчання особистості, поглиблюється розуміння фактів, механізмів та закономірностей складного процесу засвоєння людиною соціокультурного досвіду. Відбувається переосмислення власного життєвого досвіду, що сприяє вирішенню актуальних психологічних проблем самих студентів і на цій основі подолання внутрішніх конфліктів, що є важливою складовою професійного становлення майбутніх практичних психологів.

Для підведення підсумків роботи над курсом було запропоновано наступний порядок роботи.

1. Підраховується кількість балів, набраних студентом (за відвідування занять, за виступи на семінарах). «Вартість» їх складових була повідомлена студентам ще на першому занятті. Процес обговорення творчого внеску кожного представника глибинної психології, досвід якого вивчався, передбачав такі питання: внесок в глибинну психологію, життєві обставини і їх вплив на теоретичні погляди, наявність суперечностей в теоретичних поглядах, ставлення студентів до відповідної теоретичної системи.

2. Тим студентам, які не могли відвідувати заняття, пропонується виконання завдань на рефлексивний самоаналіз. Для цього їм надавалась така інструкція:

«Шановні студенти! Нагадую, що метою нашого курсу є не механічне запам'ятовування відповідної інформації, а визначення вашого ставлення до глибинної психології як дуже складної наукової школи і визнаної сфери практичної діяльності, розуміння як її позитивних сторін, так і обмежувальних моментів. Тому ті завдання, які вам пропонуюся, будуть мати рефлексивний характер і оцінюватись з точки зору не того, «правильно» чи «неправильно» ви відповіли, а наскільки усвідомлено ви попрацювали над відповідним матеріалом, визначились зі своїм ставленням до цієї сфери професійної діяльності психолога.

Завдання 1. Вам наданий список представників глибинної психології, з діяльністю яких треба ознайомитися. Вам треба визначитись по кожному науковцю: а) у короткій формі – внесок, зроблений ним у розвиток глибинної психології; б) з чим з його думок ви згодні; в) що піддаєтесь сумніву; г) з чим категорично не згодні. Ваші сумніви і заперечення треба не просто скупко викласти, а і обґрунтувати.

Підводячи підсумок, вкажіть, позиція якого представника глибинної психології вам найбільш імпонує.

Завдання 2. Чи згодні ви з твердженням, що у багатьох випадках сутність ідей, що висувувались представниками глибинної психології, їх практичної діяльності залежала від обставин їх життя? Наведіть не менше 3 прикладів, які могли б підтвердити таку точку зору. Або приклади, що її заперечують.

Завдання 3. Наведіть приклади проявів явищ глибинної психології, з якими ви стикались у вашому житті чи житті ваших знайомих.

Завдання 4. Які методичні і теоретичні проблеми ви могли б виділити у сучасній глибинній психології? Назвіть їх.

Результати впровадження рефлексивних процедур в систем оцінювання Наведемо результати виконання студентами завдання 1 на прикладі відповідей студентки К, (наводиться у скороченому вигляді).

«Аналіз власного ставлення до представників глибинної психології, діяльність яких пропонувалось розглянути :

- Фрейд Зігмунд. Традиційно під глибинною психологією розуміють психоаналіз, засновником якого є З.Фрейд. Він сформулював концепцію структури психіки (Ід, Его та Суперего, або Воно, Я і Над-Я), розвинув методику вільних асоціацій та тлумачення сновидінь, яку було покладено в основу психоаналізу. Мені імponує запропонована З.Фрейдом структурна модель особистості. Проте не до кінця погоджуюсь з тим, що ці несвідомі психічні утворення завжди виявляються у прихованій або символічній формі (сновидіння, помилкові дії, жарти, обмовки). Я більш схильна до думки, що сновидіння та помилкові дії є проявами несвідомих психічних утворень, проте жарти та обмовки - не завжди. Також мені дуже близьке бачення, що людина конфліктна за своєю природою, адже між складовими особистості існує лише нестійка рівновага, що виникає внаслідок узгодження суперечностей у змісті та напрямку їх розвитку. Я дуже захоплююсь психоаналізом та внеском Фрейда в науку, але зведення до абсолюту те, що людина приречена на нещасливе життя (при розборі всіх процесів, що з нею відбуваються), відштовхує мене. Окрім того, той факт, що він ігнорував широченний спектр міжособистісних відносин як з батьками на початку життя, так і з іншими людьми надалі (за виключенням сексуальних аспектів), не імponує мені.

- Юнг Карл. Зробив величезний внесок в розвиток психотерапії, психологічного і терапевтичного консультування, а також в розвиток багатьох інших наук, таких як алхімія, філософія, астрономія. Аналітична психологія допомагає досягнути людині вершин індивідуального розвитку, причому це передусім допомога словом і лише надалі індивідуальний аналіз. Важливо відмітити той факт, що клієнтом в аналітичній терапії може бути будь-яка здорова людина. Особливо показана терапія людям, що переживають почуття самотності і безвиході. Проте, незважаючи на ці розуміння, аналітична психологія Юнга наразі виявляється для мене чимось неосяжним. Мені не вдається охопити розумінням поняття колективного безсвідомого, індивідуального безсвідомого та свідомості, як це бачив Юнг. Я багато чула про архетипи Юнга, але так і не звертаюся до цих концепцій в своїй діяльності. Також в мене складається враження, що Юнг співчуває несвідомому. Відкидаючи бажання пояснити це звичайною любов'ю вченого до предмета його дослідження, можна вважати це рекомендацією вважатися і жити в ладах з неприємним сусідом, якого немає можливості позбутися. Але вірогідніше мені здається, що він розглядає психіку, як свого роду дуалізм свідомого та несвідомого. Ось тільки на чому ґрунтується рівноцінність обох компонентів, мені рішуче незрозуміло. В той час, мені відгукується типологія особистості, яку створив Юнг, виходячи зі структури душі, виділивши два типи – екстравертів та інтравертів. На противагу песимізму Фрейда, на думку якого людина приречена на вічний внутрішній розлад, Юнг пропонує нам шлях до гармонії, відкриваючи простір для нашої потаємної мрії — вислизнути від жорстких законів розуму, що правлять нашим приземленим світом, і відчути силу духу як найголовнішу силу, яку ми маємо.

- Адлер Альфред. Згідно Адлеру, основним рушійним механізмом психічного розвитку є почуття неповноцінності, що виникає у маленької дитини в зв'язку з фізичною перевагою близьких їй дорослих людей. Адлер категорично відмовився від сексуального потягу як вихідної мотиваційної тенденції та як такої, що конститує основи особистості. Це мені не резонує. Проте, мені імponує, що медична практика дозволила А. Адлеру накопичити унікальний і великий клінічний досвід етіології і терапії індивідуальних відхилень, та те, що у той же час в своєму підході до людини, до пацієнта він поєднував аналітичний погляд вченого і інтуїтивний вимір художника. Оскільки в роботах А. Адлера поняття почуття неповноцінності зустрічається найбільш часто, то хочеться ще прокоментувати власні сумніви згідно цієї теми. Всі люди, як він вважає, відчувають себе неадекватними в певних ситуаціях, при зіткненні з життєвими труднощами і усвідомленні власної безпорадності. Тут я погоджуюсь, але він проводить аналогію між залежністю дитини від сім'ї і дорослого від суспільства. У цьому він бачить витоки тієї людської слабкості, яка і породжує відчуття неповноцінності. Спочатку відчуття слабкості, недосконалості, нездатності виражається в почутті невпевненості у власних можливостях, яке потім гальмує виконання цілеспрямованих дій і веде до аутоагресії. Я схильна думати, що відчуття неповноцінності не притаманне кожній дитині/людині, як то протилежно вважає Адлер. Я можу погодитись з тим, що соціальний характер почуття неповноцінності витікає вже з механізму його

формування, в основі якого лежить процес мимовільного, часто неусвідомленого порівняння з оточуючими та їхніми цілями. Але впевнена, що таке не відбувається в кожній існуючій сім'ї.

- **Хорні Карен.** Вважається засновницею феміністської психології — молодого напрямку, який остаточно не сформувався досі. Значна частина її праць присвячена поведінці та самовизначенню жінок, їх становищу у суспільстві. Мені відгукується те, що в 9 років Карен зрозуміла, що сподіватися варто лише на себе - саму себе любити, заохочувати та виховувати. Жаль, що мені потрібні стали роки психотерапії, щоб то усвідомити. На відміну від Фрейда, який вважав, що особистість визначає її сексуальність і схильність до агресії, Карен надавала значення обстановці, де особистість виховувалася. Я в великій мірі також вважаю обстановку вирішальною в розвитку особистості. До речі, саме на материнстві Карен будує психологію жінки. За її словами, представниці прекрасної статі набувають цінності, створюючи на світ дітей. В якійсь мірі я погоджуюсь з цим, в якій ставлю абсолютність цього під сумнів.

- **Кляйн Мелані.** На мій погляд, цінність вкладу в психоаналітичну теорію та практику М.Кляйн полягає в тому, що вона, виходячи з теорій Фрейда, сміливо виводила свої положення, і, зрештою, йшла своєю дорогою, вивела власні концепції та понятійний апарат. Основний її інтерес викликали відносини дитини з матір'ю, її садистичні фантазії та прояви, вплив цих відносин на все подальше життя. Я погоджуюсь з технікою психоаналізу Кляйн, яка, хоч і заснована на техніці Зігмунда Фрейда, проте має істотну відмінність: клінічне спостереження. На відміну від Фрейда, в неї психоаналіз базується більше на спостереженні, ніж на абстракції понять. Також мені здався важливим висновок Кляйн про те, що діти, яким не давали достатньо поплакати, втратили здатність виражати тривогу та горе, отримуючи полегшення. Депресивні тривоги та агресивні імпульси не знайшли у них повного виходу. Кляйн не розділила думку про те, що дитина занадто крихка для аналізу, навпаки, вважала, що аналіз несвідомих фантазій сприяє зміцненню психіки дитини. І тут я погоджуюсь з Кляйн. Але я не можу до кінця погодитися з тим, як Кляйн почала свою практичну діяльність, зробивши своїм першим пацієнтом свою власну дитину, хоча на той час подібна практика була загальноприйнятою.

- **Фрейд Анна.** Розробила его-психологію, яка характеризується висуненням на перший план Его (на відміну від фрейдівського Ід), а також увагою до адаптації особистості в навколишньому світі, питань свободи особистості, автономії особистості і особливостей особистісного розвитку. Я погоджуюсь з тим, що аномальні реакції дитини продовжують розіграватися в домашньому середовищі. Тому аналітик повинен бути в курсі всіх сімейних взаємин. Також, на думку А. Фрейда, обставини або ставлення батьків виключають можливість спільної роботи. У подібних випадках Анні доводилося обмежуватися аналізом сновидінь і марень наяву у дітей. Що стосується техніки лікування, то вона вибудовувалася А. Фрейд відповідно до моделі інтрапсихічного конфлікту, де все, що не було новим, описувалося як перенесення. Виходячи з такого розуміння перенесення, вона підкреслювала його спонтанність. Її точка зору повністю збігалася з поглядом З. Фрейда, який також вважав, що перенесення створюється не лікарем, і збігається і з моїм. Анна до кінця життя дотримувалася традиційної термінології З. Фрейда, вводячи зміни лише як деякі уточнення в рамках цієї системи мислення, тому подальші коментарі мої хіба що повторяться з вже вказаними в абзацах по Зігмунду Фрейду.

- **Франкл Віктор.** Відомий як засновник власної теорії психотерапії - логотерапії, що займається аналізом сенсу життя пацієнта. На його думку в людині можна побачити не тільки прагнення до задоволення або волю до влади, а й прагнення до сенсу, з чим я абсолютно погоджуюсь. Хоча у військовий час мені було важко читати книгу «Людина в пошуках справжнього сенсу», але в ній автор дотримується теорії, що в складних життєвих умовах виживають не ті, хто відрізняється найбільш міцним здоров'ям, а ті, хто мав сенс життя в поєднанні з візуалізацією кінцевої мети, до якої вони прагнуть. Франкл був одним з головних засновників екзистенціальної терапії, його праці послужили джерелом натхнення для представників гуманістичної психології. Сьогодні все більше людей скаржаться на внутрішню спустошеність, важку життєву ситуацію та відчуття абсолютної безглуздості своїх кроків, зусиль та й усього життя. Франкл вважав, що найважча життєва ситуація якраз і дає людині можливість внутрішньо піднятися над самим собою, виявити «упертість духу». А одне із завдань людини — постійно шукати та знаходити сенс. Мені близькі ідеї логотерапії, яка надає прийоми, що дозволяють не «пасивно» шукати певний сенс, а активно створювати його. Бачу лише позитивне в ідеології Франкла, хоч ця ідеологія і не відноситься до простих. Я чула деяку критику Франкла, що він зводить питання виживання до позитивного настрою і наплює на пам'ять мільйонів жертв. Однак Франкл не дорікає тим, хто втратив сенс. Логотерапія — це не етичний, а стратегічний підхід до переживання трагедії. Як на

мене, логотерапія не означає прийняття статусу-кво: боротьба за покращення політичних, матеріальних, соціальних, культурних та економічних умов ніколи не повинна припинятися. Логотерапія пропонує інше — шанс знайти сенс у ситуації, коли людина не в змозі щось змінити.

- **Фромм Ерік.** Вперше ім'я Еріка Фромма я почула на курсі філософії, отримуючи свою першу економічну освіту. Нам тоді задали прочитати «Мистецтво кохати». Проте, мені не запам'яталося з того моменту нічого, окрім імені-прізвища автора, назви книги та наступної ідеї, що кохання - це дієслово. Те, що любити - це дієслово, відгукується мені. Але чомусь Фромм лишається досить сухим, плоским та вузьким в моєму баченні його. Наприклад, "Мати чи бути" - книга, яка описує лише два підходи: ти хочеш мати всілякі цінності, щоб бути щасливим чи бути щасливим, існуючи? Фромм вводить два терміни для спрощення стилю, і всі вони пов'язані з модусом. Для людини він визначив лише два шляхи: модус володіння (мати) та модус буття (бути). Модус володіння - спроба набуття всіх благ, які можуть допомогти здобути щастя, а модус буття - спроба відшукати в собі справжнє щастя. Фромм основну увагу приділяє таким формам прояву деструктивності, як садизм і некрофілія, залишаючи поза увагою аутодеструкцію, вандалізм, тероризм та низку інших її проявів.

- **Абрахам Карл.** Основні наукові праці присвячені психоаналітичній характерології, дослідженню ранніх ступенів психосексуального розвитку, психології алкоголізму, маніакально-депресивного психозу, меланхолії, депресії, патологій, пов'язаних з ранніми сексуальними порушеннями. Він, зокрема, зазначав, що для депресивних пацієнтів типовою є історія життя, коли в ранньому дитинстві вони стикаються з труднощами, пов'язаними з появою в сім'ї другої дитини. Але типові також і випадки, коли в житті людей мали місце реальні втрати. Позбавлення в ранньому віці одного або обох батьків внаслідок смерті, хвороби або розлучення або навіть в результаті простої частоті відсутності або втрати можливості поважати останніх може привести в дію механізм «поглинання», за допомогою якого дитина намагається впоратися з болем втрати. Відбувається інтроекція об'єкта любові, і далі людина може перебувати все життя в протистоянні з інтроеційованим об'єктом (і всіма наступними значущими об'єктами емоційної прихильності). В цьому погоджуюся з Карлом повністю, спостерігала за своєю подібною історією життя зі втратою контакту з батьком та протистоянням зі всіма значущими об'єктами емоційної прихильності. Іншою суттєвою тезою Абрахама є звернення до зв'язку депресії з незадоволеними бажаннями. Депресія виникає внаслідок відмови від бажаного, але недосяжного об'єкта, який не може дати очікуваного задоволення. Нелюбима або недолюблена (або та, що сприймає себе такою), так само як і обманута в своїх дитячих і найчистіших уподобаннях, людина, як наслідок, виявляється нездатна любити і розчаровується в житті до тих пір, поки їй не вдається знайти більш позитивний досвід. На жаль, з цим також повністю погоджуюсь з власного досвіду. Це було одним з запитів в терапію в мене протягом багатьох років, та я досі не можу сказати, що я змогла повністю наповнитися позитивним досвідом

- **Еріксон Ерік.** Розробив цілісну теорію розвитку індивіда, вперше поширивши її далеко за межі едіпової фази розвитку. Становлення особистості не закінчується в підлітковому віці, а поширюється на весь життєвий цикл. Індивід розвивається безперервно протягом усього життя по якомусь «основному плану», при цьому відносно стабільні фази розвитку змінюються кризовими періодами, під час яких відбувається «консолідація» всіх психічних функцій. Погоджуюсь з тим, що відносно стабільні фази розвитку змінюються кризовими періодами. Еріксон зробив неоціненний внесок у розвиток такого важливого поняття, як ідентичність. Е. Еріксон запропонував позначати даний феномен як ідентичність «Я», або егоідентичність, а стан втрати ідентичності — як криза ідентичності. Мені здається це словосполучення дуже точним відображенням того, що періодично відбувається з людиною протягом її життєвого розвитку. Для підтвердження власних гіпотез Еріксон використовував багатий клінічний досвід, тривалі спостереження за дітьми, а також порівняльні дослідження сучасної та традиційної культури (переважно на прикладі індіанських племен).

- **Ранк Отто.** Був одним з перших учнів З. Фрейда, який приділив особливу увагу використанню психоаналітичного методу дослідження при вивченні мистецтва, релігії, поезії, літератури. Наразі, мені не дуже близьке звернення до міфологічного матеріалу задля розуміння людської психіки та практичного консультування. Чесно кажучи, щиро вважаю, що мені потрібно більше часу (можливо в роках), аби сформувати більш однозначне ставлення до внесків Ранка в глибинну психологію. Наразі можу з впевненістю додати лише те, що це дуже цікаво, але не лежить до душі.

- **Райх Вільгельм.** Унікальний внесок Райха в психологію полягає в тому, що він, по-перше, наполегливо підкреслював єдність тіла і розуму, по-друге, у своїй психотерапевтичній дослідженні завжди включав проблеми, пов'язані з людським тілом, і, по-третє, розробив концепцію характерного панцирю. Райх вважав, що до кожного пацієнта слід підходити як до цілісного організму, емоційні проблеми якого можна зрозуміти лише розглядаючи його як цілісну істоту, з чим я всеціло погоджуюсь. Мені дуже близьке його бачення "м'язового панцирю", бо, викладаючи танці, я мала таке саме розуміння, підтвердження чому знайшла саме в ідеях Райха, коли шукала інформацію з приводу блоків в м'язах та способів впливу на них. Мені також близьке бачення Райха про сексуальність. Проте, я відмовляюсь вірити в його твердження, що в історії цивілізації лише в незначних випадках сексуальний акт був заснований на почутті любові, а невід'ємною частиною любовних переживань сучасної людини є злоба, ненависть, прояви садистських емоцій і презирство.

- **Берн Ерик.** Відомий, перш за все, як розробник транзакційного аналізу. Мені дуже близька його концепція ігор, в які грають люди, та схема «батько-дорослий-дитина», яку я багато разів успішно використовувала в своїй практичній консультативній діяльності. Гра є ряд транзакцій, спрямований на отримання певного результату. Для гри характерна наявність прихованої мотивації. Берн виділяє кілька видів ігор: гра, довжиною в життя; подружні; ігри для вечірок; ігри злочинного світу, ігри для психотерапевтичних сесій, а також конструктивні ігри. Також погоджуюсь, що дитина навчається ігор, взаємодіючи зі світом. Дуже відгукується те, що писав Берн, що у кожної людини свій набір поведінкових схем співвідноситься з певним станом свідомості, що все своє життя людина шукатиме її в натяках, відображеннях, обіцянках, які стають її тимчасовими заміниками. Такі заміники Берн називає погляджування, обмін якими створює транзакцію. Він виділяв додаткові транзакції, що виникають за суспільних відносин.

- **Перлз Фредерік.** Розглядав особистісне зростання як процес розширення зон самоусвідомлення, що сприяє саморегуляції та координує рівновагу між внутрішнім світом та середовищем. Він виділяв три зони свідомості: внутрішню – явища та процеси, що відбуваються в нашому тілі, зовнішню – зовнішні події, що відбуваються свідомістю, середню – фантазії, вірування, відносини. Такий погляд на свідомість мені цікавий. На думку Ф. Перлза, психічні порушення в людей обумовлені тим, що особистість не становить єдиного цілого, тобто гештальту. У більшості клієнтів стрес виникає в результаті неусвідомлених конфліктів, що заважають їм входити в контакт з деякими власними почуттями і думками. Тут також абсолютно погоджуюсь. Мені резонує формулювання "закрити гештальт", як закінчити незакінчене, доповнити недоповнене. Але загально гештальт близький мені лише до якогось обсягу використання. Далі він здається певним процесом деградації особистості, підлаштування під середовище. В практичній діяльності я б не стала б обмежуватися гештальтом.

- **Салліван Гаррі.** Внесок Саллівана в терапевтичну техніку був досить значним. Багато його робіт виконані на основі спостережень за хворими на шизофренію - і це в той час, коли медицина ще не знала методів, які наближали шизофреніків до людського статусу в спілкуванні. Після деякого періоду проб і помилок у Саллівана викристалізувалися ідеї про важливість інтерв'ю, яке передбачає міжособистісну ситуацію. Лікар, який здійснює інтерв'ю, повинен активно спостерігати за тим, що робить хворий, як і що він говорить, але не допускати при цьому власного вторгнення в хід психічних процесів хворого, не нав'язувати йому своїх спотворень або персоніфікацій, які можуть привести хворого в стан виборчої не уважності. «Вчування» у взаємні емоції є характерними рисами такого інтерв'ю. Воно контрастує з тією об'єктивною роллю терапевта, яка була представлена в теорії Фрейда. В якійсь мірі такий підхід мені імпонує, спостереження - це дуже цікавий метод дослідження. Він повністю відмовився від поняття вроджених сил або потреб, поклавши в основу своєї психоаналітичної теорії міжособистісні відносини. На його думку, у дитини розвиваються компульсивні механізми, необхідні для встановлення контакту з соціальним середовищем. Вони згодом і складають основу тієї чи іншої структури характеру дорослої людини. Свідомість зрілого індивіда спирається на несвідомі механізми «Я», так звані самодинамізми, і здійснює опір будь-якій загрозі, звідки б вона не йшла, в тому числі від психоаналітика. Мені це здається досить складним для аналізу та надання коментаря.

Ассаджіолі Роберто, італійський психіатр та психолог. Розробив концепцію самореалізації особистості, на основі якої виник новий метод психотерапії – психосинтез. Ассаджіолі вважав, що в залежності від сфери застосування психосинтез може стати методом психологічного розвитку та самореалізації, методом комплексного виховання, методом лікування психосоматичних захворювань, психічних розладів та відхилень, зокрема психозів. Він науково

обґрунтовував психосинтез як комплекс теорій та практичних методів, що становлять окрему дисципліну, яка покликана досліджувати людське існування в єдності усіх його рівнів: тілесного, емоційного, ментального, особистісного та духовного. На жаль, мені це здається занадто ускладненим та важким для розуміння, як і «зіркова» модель психіки за Ассаджіолі. Переконана, що мені потрібно більше часу для ознайомлення з цією постаттю та її вченням.

- **Бінсвангер Людвіг.** Завдяки вченню Л. Бінсвангера до психоаналізу увійшла тема духовності людини. У психоаналізі Бінсвангер бачив, передусім, засіб проникнення на рівень суб'єктивних смислів, вірувань і цінностей хворого. У зв'язку з цим він привітав відмову Фрейда від фізіологічної інтерпретації психічних явищ, але вважав, що цей відхід у фрейдизмі був доведений остаточно. Хоча Фрейд відірвав психічні процеси від фізіології вищої нервової діяльності, по-перше, він вважав цей відірв тимчасовим (з розвитком природознавства він буде ліквідований), а по-друге, самі психічні процеси розумів як жорстко детерміновані та породжені інстинктивними потягами.

Мені наразі дана особистість представляється недостатньо вивченою, через величезний брак часу на глибоке ознайомлення з цією постаттю.

- **Менегетті Антоніо.** Італійський психолог, філософ, художник, засновник онтопсихологічної школи, що продовжує гуманістичну гілку психології. В молодості був священиком, теологом, відмовившись від священного сану, вивчив та став практикувати психотерапію. Онтопсихологія - пізнання психіки, або розуму, в збігу з буттям речей. Онтопсихологічна наука втілюється в успішній клінічній практиці, яка супроводжується зникненням патогенної Нокс, і в реалізації людини згідно об'єктивної індивідуальної та системної (економіка, техніка, політика) інтенціональності конкретного природного проекту. Однак в сферу онтопсихології потрапляють і більш загальні, міжпланетні аспекти життя. Не мала часу ознайомитися з даним напрямком психології та її засновником настільки глибоко, аби відповідально надати відповіді на поставлені викладачем питання. Дуже захотілося прочитати його книги.

Щодо моїх власних уподобань, то найбільше мені імпонують наразі позиції Фрейда, Райха, Берна».

Ця студентка не тільки засвідчує свою інформованість про сутність окремих теоретичних систем, а і висловлює свою точку зору, демонструє здатність до критичного сприйняття психологічної інформації, вміє ототожнювати реальні факти з певними теоретичними поглядами. Але вона не аргументує, чому вона надає перевагу саме цим авторам.

А ось студентка Б. надає більш розгорнуту відповідь:

«Для мене найбільш привабливими є ідеї Карла Юнга. Його теорія колективного несвідомого відкриває глибші пласти людської психіки, що виходять за межі індивідуального досвіду. Юнг вважав, що всередині кожної людини існує архетипічний досвід, спільний для всіх культур і поколінь. Ця ідея особливо приваблює, оскільки пояснює, чому люди в різних куточках світу можуть мати схожі сни, страхи або переживання, незважаючи на відмінності у вихованні та культурі.

Особливо цікавим є його акцент на архетипах — символах або образах, які втілюють основні теми людського буття. Наприклад, архетип "Тіні" уособлює ті частини нашої особистості, які ми відштовхуємо або намагаємося не помічати, але які все одно впливають на наші дії. Юнг вірив, що інтеграція цих відкинутих аспектів є ключем до особистісного розвитку і цілісності. Цей підхід резонує зі мною, оскільки вважаю, що самоприйняття та інтеграція всіх аспектів особистості — як позитивних, так і негативних — є важливими для гармонійного життя.

Крім того, Юнг звертає увагу на значення символів і міфів, які можуть допомагати людині краще розуміти свої внутрішні конфлікти та шляхи вирішення проблем. Це підхід, який робить терапію більш творчою і менш структурованою, дозволяючи людині через власні асоціації, образи й символи пізнавати себе. Мені близька ця ідея, бо вона передбачає, що кожен може знайти власний шлях до зцілення через індивідуальні образи й символи, які мають особисте значення.

Мені імпонує Юнгова концепція індивідуації, яка підкреслює процес становлення унікальної особистості. Він вірив, що людина прагне до гармонії і самореалізації, і це відповідає моїй вірі в те, що кожен може знайти свій шлях до внутрішньої рівноваги та щастя.

Нарешті, мені імпонує Юнгова концепція індивідуації, тобто процесу становлення повноцінної, унікальної особистості. На відміну від Фрейда, який більше фокусувався на несвідомих бажаннях та конфліктах, Юнг вірив, що людина прагне до гармонії і самореалізації, що відповідає моєму переконанню в тому, що кожен може знайти свій шлях до внутрішньої рівноваги і щастя».

Наведемо приклад виконання студенткою Л. завдання 2, яке передбачало аналіз впливу обставин життя представників глибинної психології на ті ідеї, які були закладені в основу їх теоретичних систем.

«Так, я схилиюсь до думки, що у більшості випадках обставини життя представників глибинної психології вплинули на сутність їх ідей та практичну діяльність. Я вважаю, що ми дивимося на світ через призму свого, особливого, сприйняття, через це деякі психологічні концепції нам ближчі, ніж інші. Наприклад, К.Хорні у 9 років закохалася у старшого брата Берндта, що був збентежений її залицяннями і невдовзі відштовхнув її. Це стало причиною першої з низки депресій Карен — проблеми, яка турбуватиме її все життя. Іншим прикладом є Мелані Кляйн, яка в дитячі роки мала близькі відносини з сестрою, яка померла у віці 9 років, Мелані важко переживала цю втрату, і через декілька років помер брат, потім батько і матір, і ці важкі втрати дитячих років викликали глибоку депресію, яка вплинула на характер і світобачення Мелані, протягом життя вона проводила психоаналіз депресій. В приклад також можна привести те, що в 1919 р. вступає в Угорське психоаналітичне товариство, представивши доповідь «Про розвиток однієї дитини». Кляйн сама зробила спробу аналізу, скориставшись для цього найдоступнішим в її положенні пацієнтом — власним сином. Та ми знаємо, що Мелані Кляйн стояла біля витоків дитячого психоаналізу. Альфред Адлер був другим із шести дітей у небагатій єврейській сім'ї. Він мав вроджену кульгавість, і різна довжина ніг створювала йому масу незручностей. Він наполегливо боровся зі своєю фізичною слабкістю. Коли це було можливо, юний Альфред бігав і грав з іншими дітьми, які завжди із задоволенням приймали його у свою компанію. Здавалося, він знаходив серед друзів те почуття рівності та самоповаги, якої було позбавлено вдома. Вплив цього досвіду можна побачити у подальшій роботі Адлера, що він підкреслює важливість співпереживання і спільних цінностей, називаючи це соціальним інтересом, завдяки якому, на його думку, особистість може реалізувати свій потенціал і стати корисним членом суспільства. У дитинстві Адлер кілька разів був близьким до смерті. Коли Альфреду було 3 роки, його молодший брат помер у ліжечку, де вони спали разом. Крім того, двічі Адлер ледь не був убитий у вуличних подіях, а в п'ять років перехворів на важку пневмонію. Сімейний лікар вважав випадок безнадійним, але іншому лікарю вдалося врятувати хлопчика. Після цієї історії Адлер вирішив стати лікарем. Згідно індивідуальної психології Альфреда Адлера, основним рушійним механізмом психічного розвитку є почуття неповноцінності, що виникає у маленької дитини в зв'язку з фізичною перевагою близьких їй дорослих людей».

Виконання цього завдання є важливим для підготовки психологів, оскільки надає можливість на його основі провести обговорення актуального питання: чи зможе психолог повністю зрозуміти сутність певної теоретичної системи, якщо його життєві обставини принципово відрізнялися від тих, що обумовили виникнення цієї системи? Чи його звернення до цієї системи буде мати суто технологічний характер?

В межах виконання завдання 3 студентам пропонувалось навести приклади проявів явищ глибинної психології, з якими вони стикались.

Ось приклад такої відповіді (студентка М.):

«У моєму випадку я маю справу з так званою «вивченою безпорадністю». Ця несвідома стратегія проявляється, коли мені треба подбати про себе або зробити щось потрібне, важливе для себе, але це потребує певних витрат ресурсів. Наприклад, робити щодня масаж наявними масажерами і необхідні фізичні вправи для підтримки хорошої фізичної форми та усунення больових синдромів у хребті та суглобах. На це необхідно виділити близько двох годин. Найцікавіше, що в мене є розуміння важливості та необхідності цих вправ, точно можу протягом дня знайти вільний час для їх виконання, але щоразу я зустрічаюся з дуже сильним внутрішнім опором, який іноді відводить мене від цих дій. І це стосується також будь-якої іншої активності, яка потрібна саме для себе самої. Коли я почала розбиратися у цьому явищі, то виявилось, що в моїй ранній дитячій історії є обставини, коли мама змушена була обмежувати спонтанність маленької дитини. Моїм батькам доводилося винаймати кімнату у господарів, і це тривало до моїх 3,5 років, поки тато не отримав від заводу кімнату в комунальці. Щоб не турбувати господарів, мама постійно намагалася обмежити активні прояви маленької дитини. Це виглядало у заборонах бігати, стрибати, голосно себе виявляти. Тобто, символічно не проявлятися, щоб не потурбувати більш важливих для неї оточуючих. На той час дуже складно було знайти не лише вільну квартиру для оренди, а й навіть кімнату. Тому вимоги господарів не підлягали оскарженню. Дійшло навіть до того, що приблизно в рік батьки вимушені були оформити мене на якийсь час в цілодобові яслі, що закріпило побоювання дитини відносно того, що при «неправильній» поведінці від неї можуть

відмовитись. Таким чином частково забезпечувалася первинна потреба у безпеці. Але ціною питання виявилось формування патологічної психічної структури особистості дитини. Якщо розібрати мою ситуацію за режимами, то виходить наступне:

- у дитини виникає бажання проявити активність для задоволення пізнавальної потреби чи потреби у русі;

- для забезпечення більш важливої потреби в безпеці мама починає забороняти виявляти цю спонтанну потребу (у дитини - у грі, тому що її основний вид діяльності у цей період – гра);

- дитина продовжує наполягати на реалізації свого бажання;

- мама починає злитися, що могло виражатися у строгості, крику, покаранні (шльопнути по попі або поставити в кут до розуміння своєї помилки) і навіть оформленню у цілодобові яслі - відкинути;

- дитині важливо зберегти турботу про себе дорослого. І тут має рацію Адлер, що це прошито в самій сутності дитини, тому що вона з'являється на світ "найдоношенішою" істотою в живій природі, і довгий час не може справлятися з наявними викликами світу;

- у дитини виникає сильна тривога від небезпеки втратити маму і одночасно сильний душевний біль від несправедливості по відношенню до неї, від відкидання її значущості, що посилює страх бути відкинутою. Цей страх стає сильнішим за бажання проявляти активність;

У цих пунктах ми маємо справу з режимом скривдженої дитини, бажання якої піддаються депривації, режимом дитини, яка зазнала покарання і відкинення та режимами вимогливого, відкидаючого і караючого дорослого. Ці режими є несвідомими частинами у структурі особистості дорослої людини, які постійно протистоять, що викликає внутрішній конфлікт, який веде до невротизації.

- наступним кроком буде формування копінг-режиму, який гасить бажання дитини в первинному його прояві, щоб надалі не відчувати великих страждань від відкидання та відсутності визнання значущого дорослого - мами. Цей режим можна назвати «поступливо-покірною часткою»;

- якщо ж включається режим «здорової дорослої частки», мені вдається взяти відповідальність за наслідки невиконання необхідних дій і розпочати їх виконувати. Якщо ж перемагає копінг режим, то включається процес прокрастинації – я робитиму все, що завгодно, тільки не те, що треба.

Ось так працює несвідоме у моєму випадку. Я все розумію, і намагаюся з цим справлятися, хоч і не завжди виходить на 100%. Поведінкові методи тут не працюють, тому що я маю справу не просто з глибинними слоями психіки, а навіть з імпліцитною пам'яттю. Тому що моє народження супроводжувалося фізичною смертю та подальшою реанімацією. Тобто, з перших хвилин життя моя спонтанність у прагненні жити зазнала фрустрації і заклалася перша цегла, що «будь-яка спонтанність смерті подібна».

Цікавими виявились результати виконання студентами завдання 4 – на визначення методичних і теоретичних проблем глибинної психології. Наведемо тільки окремі приклади:

Студентка В.: «Вважаю, що основна проблема глибинної психології – окремість різних психологічних течій. У кожній є щось фактично корисне та ефективне, а також щось, що тільки заважає (наприклад, неадекватно велика кількість сеансів у психоаналітика). Якщо прибрати непотрібне та залишити корисне, можна було б значно ефективніше працювати, розробляти нові способи вирішення актуальних проблем. На ділі виявляється, що гештальт-терапія підходить до одних проблем, психоаналіз до других, йоготерапія до третіх, КПТ для четвертих і т.л. Проте, людині просто потрібно прийти до спеціаліста, який може працювати з її проблемою, а не бігати по всім спеціалістам».

Студентка Д.: «Проблеми глибинної психології – це:

- Неоднозначність в інтерпретації. Багато понять у глибинній психології, таких як несвідоме, архетипи, комплекси, можуть мати різні інтерпретації, що створює складнощі при визначенні їхнього сутнісного значення.

- Недостатність доказової бази. Більшість концепцій ґрунтуються на клінічних спостереженнях та вивченні власних досвідів психоаналітиків, а не на експериментальних дослідженнях, що може підірвати статус науки.

- Суб'єктивність тлумачень. Багато концепцій базується на особистому досвіді і інтерпретаціях психоаналітиків, що може зробити їх відносними.

- Критика щодо доказовості. Деякі дослідники висловлюють сумніви щодо обґрунтованості глибинної психології через відсутність емпіричних доказів та труднощі у перевірці теорій.

- *Культурний контекст. Багато концепцій виникають у специфічному культурному контексті, що може призводити до обмеження їхньої універсальності та застосовності в інших культурних середовищах.*

- *Потенційна шкода від самопізнання. Під час роботи з глибинної психології, особливо при самопізнанні, можуть виникати ризики поглиблення психічних проблем або виникнення нових».*

Результати виконання цього завдання довели вплив курсу на сформованість у студентів методологічного мислення.

Ми навели завдання, які виконувались студентами протягом семестру. Результати їх виконання в балах забезпечували семестрову оцінку успішності діяльності студентів.

В якості основного завдання, винесеного на іспит, було формулювання власної концепції несвідомого. Але відносно остаточної форми його формулювання між викладачем і студентами відбулася дискусія.

Вихідне формулювання звучало таким чином: «Ваша власна концепція несвідомого: відносини між свідомістю та несвідомістю». Очікувалось, що студенти відповідать на це питання у вільній формі, базуючись на тому критичному аналізі, який вони робили протягом семестру.

Але виявилось, що для певної частини студентів таке формулювання виявилось занадто складним. Їх аналіз був досить однобічний, не висвітлював різних аспектів індивідуальної концепції несвідомого.

Приклад такої відповіді, наданий студенткою Т.:

«Моя концепція несвідомого така: несвідоме це є «темний ящик» де присутні як витісненні неприємні ситуації так і щось анімістичне присутність якого складно пояснити але воно є. Кожен практик обирає свій підхід опрацьовує, аналізує отриману інформацію клієнта і намагається допомогти йому, вірніше він пропонує, а клієнт обирає сам, йому потрібна допомога чи йому достатньо зрозуміти причину».

В інших випадках, відповідаючи на це питання, студенти просто посилались на погляди певних вчених. Фактично це співпадало з завданням на критичний аналіз свого ставлення до певних теоретичних систем, що виконувалось раніше.

Приклад такої відповіді, наданої студенткою Н.:

«Власна концепція несвідомого. Мені особисто імponує теорія особистого і колективного несвідомого Юнга. Вчений вважав, що несвідоме має символічну природу. Зміст несвідомого становлять не інстинкти, а архетипи, саме вони визначають канву всіх переживань, уявлень і поведінки людей. Я погоджуюсь, що несвідоме ірраціональне і тому його неможливо пізнати, але можна вивчати його прояви. Погоджуюсь також, що несвідоме спонтанно виявляє себе в снах, фантазіях, застереженнях і помилках, окрім того, його можна активізувати за допомогою гіпнозу і вільних асоціацій. Щодо колективного несвідомого, то його зміст ніколи не був чийось особистим відчуттям, сприйняттям або думкою, це психологічний багаж всього людства, який проявляється в міфах, казках, мистецтві і літературі у вигляді повторюваних образів і сюжетів.

За словами Юнга, колективне несвідоме не залежить від конкретної епохи і культури, це щось спільне, що об'єднує всі народи. Я погоджуюсь з даними тезами вченого. Також мені було цікаво досліджувати тези Юнга стосовно архетипів. За його словами, сам по собі архетип не існує, це форма, яку можна вивчати тільки у зв'язку з конкретним змістом, обумовленим епохою і культурою. Дійсністю архетип стає в ідеях, символах або образах, якими насичена культура. Архетипи лежать в основі символів культури, визначають зміст міфів і вірувань, опосередковано впливають на філософські вчення. Герої міфів і казок, на думку Юнга, в зримій формі передають всі глибинні програми, за якими існує кожна людина і все людство. Певною мірою я можу погодитись з баченням Хорні, яка стверджувала, що в структурі особистості домінують несвідоме почуття тривоги, занепокоєння, яке вона називала почуттям корінної тривоги і вважала, що воно пов'язане з самотністю і безпорадністю, що "з'являється у дитини в потенційно ворожому їй світі". Хорні вважала, що причинами розвитку цієї тривоги можуть бути помилки сімейного виховання, а саме: непослідовна поведінка батьків, глузування, невиконання обіцянок, надмірна опіка або ж емоційна відчуженість батьків. З часом корінна тривога виявляється в усіх взаєминах людини та у її світосприйнятті. Отже, причини невротичної поведінки варто шукати у порушеннях взаємин батьків і дітей. Вважаю, що вказані вище думки мають досить чітке відображення у сьогоденні. Адже справді, невротичні особистості формуються в умовах явного дефіциту теплоти і безпеки в стосунках з батьками.

Також хочу відзначити теорії неопрейдиста Фромма. Передусім, Фромм стверджує, що несвідоме, подібно до свідомості, є також соціальним феноменом. Вчений головну увагу приділяє "соціальному несвідомому". Його зміст він розуміє як витиснутий психічний матеріал, який є спільним для більшості членів певного суспільства. «Говорячи про "соціальне несвідоме", я маю на увазі витиснуті сфери, властиві більшості членів суспільства. Змістом цих звичайно витиснутих елементів є те, що дане суспільство не може дати можливості своїм членам довести до

усвідомлення, якщо воно має намір і далі успішно функціонувати на ґрунті власних суперечностей», - стверджував він. Також погоджусь з думками Фромма про те, що одну з головних особливостей суспільства він вбачає саме в тому, що воно за допомогою спеціального «соціально зумовленого фільтра» перешкоджає повному усвідомленню людиною навколишньої реальності. Тільки те, що проникає крізь цей фільтр, входить до сфери свідомості. На жаль, переважна частина життєвого людського досвіду залишається за її межами, залишається несвідомою. Складниками цього «соціально зумовленого фільтра» є мова, логіка та соціальні табу.

Щодо Адлера, то він вважав, що щоб досягнути мотиви людської діяльності, необхідно знати кінцеву мету його прагнень, так званий несвідомий життєвий план. За його словами, людина знаходить реалізацію у пошуку сенсу життя та прагнення до самореалізації. Для подолання почуття неповноцінності та самоствердження, людина починає актуалізувати свій творчий потенціал, що прийнято називати надкомпенсацією. Погоджуюсь з даною тезою. Надкомпенсація – це особливий тип реакції почуття неповноцінності. На її підставі люди здатні досягти істотних успіхів у житті та відрізняються від інших серією виняткових здібностей. Мені імпонує, що Адлер розглядав людину як єдине цілісне, як єдність між свідомим і несвідомим, єдність в його мисленні, почуттях, діях, в кожному прояві особистості».

У процесі дискусії, яка відбулась між студентами і викладачем, було визначено орієнтовні питання, на які слід орієнтуватися при визначенні відповідної індивідуальної концепції:

1. Ви є прихильником академічної чи практичної психології?
2. Як ви ставитесь до глибинної психології?
3. Що ви вкладаєте в поняття «свідомість» і «несвідомість».
4. Які відносини існують, на ваш погляд, між свідомістю і несвідомістю.
5. Що ви вважаєте найбільш значущими і впливовими чинниками розвитку у житті людини.
6. Які періоди життя людини ви вважаєте найбільш важливими для розвитку.
7. Які тенденції і закономірності розвитку людини ви визнаєте як нормативні.
8. Які умови і фактори життєдіяльності можуть викривляти розвиток людини, надавати

деструктивний вплив.

9. Наведіть приклади, коли свідоме домінувало над несвідомим, і коли поступалось йому.

10. Які події чи умови вашого життя вплинули на ваше ставлення до глибинних процесів своєї психіки.

Наведемо приклад виконання студенткою С. екзаменаційного завдання за визначеною структурою аналізу:

«Я більше схильна до практичної психології. Мені важливо, щоб психологічні знання можна було застосовувати в реальних ситуаціях для допомоги людям. Академічна психологія дає нам важливі теоретичні основи та дослідження, але без практичного застосування вона була б менш ефективною у вирішенні реальних життєвих проблем. Практична психологія, на мій погляд, дає інструменти для активного втручання в життя людини, корекції її поведінки, змін внутрішнього стану, роботи з емоціями та психікою.

Глибинна психологія є особливо цікавою через свою здатність досліджувати приховані механізми, які керують людською поведінкою. Вона дозволяє заглянути глибше, ніж звичайні методи психології, дає можливість працювати з несвідомими процесами, які ми не завжди можемо контролювати або навіть усвідомлювати. Особисто я вважаю цю галузь важливою, оскільки розуміння несвідомого може допомогти людині краще зрозуміти свої емоційні реакції, мотивацію та внутрішні конфлікти. У роботі психолога важливо враховувати ці аспекти, адже багато проблем виникають саме через недосліджені несвідомі аспекти психіки.

Свідомість для мене – це рівень нашого мислення, де ми контролюємо свої дії, вибори, думки і реакції. Це область, де ми аналізуємо інформацію, приймаємо рішення і взаємодіємо зі світом. Несвідомість же є набагато глибшим шаром психіки, який містить наші інстинкти, переживання, спогади та приховані бажання. Вона діє поза межами нашого безпосереднього усвідомлення, але впливає на всі сфери життя: від емоційних реакцій до способів прийняття рішень. Часто те, що ми не розуміємо про себе, походить саме з цієї несвідомої частини.

Я бачу свідомість і несвідомість як дві взаємодоповнюючі системи. Свідомість контролює наші щоденні рішення і поведінку, але несвідомість діє як прихований двигун, який може підштовхувати нас до певних дій, навіть якщо ми не усвідомлюємо причину. Взаємодія між ними може бути як гармонійною, коли людина усвідомлює свої несвідомі бажання і працює над їх реалізацією, так і конфліктною, коли внутрішні бажання суперечать свідомим намірам, що може викликати тривогу або інші психологічні проблеми.

Найбільш важливими чинниками, які впливають на розвиток особистості, я вважаю соціальне оточення, раннє дитинство, родинні стосунки та суспільні норми. Вплив середовища, де росте людина, її взаємодія з батьками та іншими важливими фігурами значно впливає на формування її свідомих і несвідомих уявлень про світ. Окрім цього, не менш важливою є внутрішня мотивація особистості до розвитку, бажання змінюватися та адаптуватися до нових умов.

Дитинство та підлітковий вік є ключовими періодами для розвитку. Саме в цей час закладаються основи особистості, формуються моделі поведінки, цінності, установки та механізми соціальної взаємодії. В ці періоди людина отримує базові уроки стосовно себе і світу, і ці уроки можуть сильно вплинути на подальше життя. Проте дорослий вік також є важливим, оскільки саме тоді людина може переосмислювати свої життєві установки, переглядати свої цінності та адаптуватися до нових викликів.

Нормативними я вважаю такі тенденції розвитку, як зростання емоційної зрілості, соціалізація, розвиток самостійності, формування відповідальності, а також готовність приймати нові знання та досвід. Людина повинна поступово вчитися адаптуватися до змін у своєму житті, розвивати емпатію, емоційну стабільність та здатність вирішувати складні ситуації.

До деструктивних чинників можна віднести негативні сімейні обставини, токсичні стосунки, емоційне або фізичне насильство, відсутність підтримки або належної соціальної структури. Такі умови можуть спричинити травматичні переживання, що впливають на розвиток особистості, викривляють її сприйняття себе і світу, призводять до внутрішніх конфліктів і психологічних розладів.

Свідоме домінує над несвідомим в ситуації, коли людина контролює свої емоції та приймає раціональні рішення, навіть перебуваючи у стресових умовах. Наприклад, під час важливого іспиту або прийняття складного життєвого рішення. Несвідоме домінує в ситуаціях, коли інстинктивні реакції або підсвідомі бажання керують діями, як-от імпульсивні вчинки або несподівані емоційні вибухи, викликані незрозумілим страхом або внутрішнім конфліктом.

Мій життєвий досвід, зокрема стосунки з близькими людьми, дитячі переживання та особисті виклики, мали великий вплив на формування мого несвідомого. Деякі з цих подій залишили глибокий відбиток, який продовжує впливати на мій внутрішній стан і прийняття рішень. Травматичні моменти, як і моменти радості та досягнень, склали ту внутрішню картину світу, яка проявляється на несвідомому рівні».

Студентам також пропонувалось здійснити критичний аналіз змісту і форм роботи з курсу «Методичні та теоретичні проблеми глибинної психології». Питання було сформульовано таким чином: «Охарактеризуйте ваше ставлення до глибинної психології. Розкрийте значення і завдання курсу «Методичні і теоретичні проблеми глибинної психології» у підготовці психологів. Проаналізуйте, як вплинув цей курс саме на вас, ваше професійне становлення».

Наведемо приклади оцінок студентами значущості даного курсу:

Приклад 1. *«Курс «Методичні і теоретичні проблеми глибинної психології» для підготовки психолога є важливим, бо він допомагає зрозуміти вплив несвідомих процесів на поведінку та емоції людини. Ці знання є важливими для ефективної терапевтичної практики та роботи з клієнтами. На мене особисто цей курс вплинув сильно. Ми заглибилися в методи найвідоміших вчених, їх теорії, які виявилися дуже цікавими. Ми аналізували та з чимось не погоджувалися, шукали для себе те, що відкликається, щось не приймали взагалі, а потім я шукала причини чому саме не приймали. І це якраз про несвідоме. Курс, хоч і короткий та не простий в сприйнятті, але все викладено дуже структуровано та цікаво. Для себе визначила три напрямки в яких буду далі розвиватися. На мою думку, завдання, в процесі роботи, були вирішені, так як підхід викладача був якісний та зміг затягнути мене і визвати дуже великий інтерес».*

Приклад 2. *«Курс «Методичні і теоретичні проблеми глибинної психології» має велике значення для підготовки психологів, оскільки він допомагає зрозуміти основні теорії та методи, які використовуються для аналізу несвідомого. Він навчає працювати з внутрішніми конфліктами, що можуть проявлятися в поведінці, емоційних реакціях або психосоматичних розладах. Також цей курс допомагає студентам навчитися працювати з різними психологічними інструментами, які дозволяють досліджувати приховані процеси психіки. Особисто для мене цей курс був важливим етапом професійного становлення. Він дав можливість краще зрозуміти теоретичні основи психоаналізу, а також різні підходи до роботи з підсвідомістю. Я зміг глибше осягнути поняття несвідомого, побачити, як його прояви впливають на життя людини, і як психолог може використовувати ці знання для допомоги своїм клієнтам».*

Приклад 3. *Курс «Методичні і теоретичні проблеми глибинної психології» став для мене своєрідним каталізатором у розвитку глибшого розуміння людської психіки. Він допоміг мені не лише*

теоретично ознайомитися з основами психоаналізу та іншими підходами до вивчення несвідомого, але й відкрив нові горизонти для практичного застосування цих знань у майбутній роботі. Я зрозуміла, наскільки важливо працювати з несвідомими конфліктами, які можуть впливати на поведінку, особистісний розвиток і міжособистісні стосунки. Одним із найбільших відкриттів для мене стало усвідомлення, що несвідоме не є чимось відокремленим або другорядним у житті людини, а відіграє ключову роль у формуванні нашого «Я», внутрішніх мотивацій та життєвих рішень. Різні методи глибокої психології дозволяють виявити ці приховані аспекти і працювати з ними для досягнення особистісних змін або зцілення. Вивчення таких підходів, як теорія об'єктних відносин, аналітична психологія Юнга чи характерологічний аналіз, стало важливим етапом для розуміння моєї майбутньої ролі як психолога».

Багаторічний досвід викладання курсу «Методичні та теоретичні проблеми глибокої психології» надав можливість сформулювати наступні **висновки**.

1. Широке розповсюдження онлайн-навчання обумовило необхідність пошуку відповідних методичних прийомів організації навчального процесу і діяльності студентів.

2. Однією з актуальних проблем сьогодні є оцінювання результатів навчальної діяльності студентів, адже традиційна форма організації екзаменаційної процедури не є ефективною внаслідок того, що викладач не може контролювати, чи не користується студент якимись додатковими джерелами інформації.

3. На основі теоретичного аналізу наукової літератури і педагогічного досвіду визначено специфіку викладання навчального предмету «Методичні та теоретичні проблеми глибокої психології» у змісті підготовки практичних психологів на рефлексивній основі.

4. Досвід викладання навчальної дисципліни «Методичні та теоретичні проблеми глибокої психології» довів ефективність побудови системи оцінювання студентів в умовах онлайн-навчання на основі введення в навчальний процес рефлексивних процедур.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Гавриловська, К. П. (2014). *Методичні рекомендації з курсу «Сучасні теорії глибокої психології»*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 40.

Гриньова-Ваховецька, Н.В. (2013). *Основи глибокої психології*. Умань: Візаві. 124.

Емішянц, О.Б. (2020). *Сучасні теорії глибокої психології: навчальний посібник*. К.ВПЦ «Київський університет».

Кокоріна, Ю.Є. (2021). *Глибока психологія (у короткому викладі)*. Одеса: Астропринт. 120.

Медведь, Є.С. (2016). *Основи глибокої психології: навчальний посібник*. Ніжин. 203.

Попіль, М.І. (2014). *Сучасні теорії глибокої психології: тексти лекцій*. Дрогобич, Ред. відділ ДДПУ ім. І. Франка. 147.

Семиченко, В.А. (2020). Сміслові орієнтири викладання навчального предмету «Методичні та теоретичні проблеми глибокої психології». *Вісник Національного авіаційного університету: Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр.* 1 (16). 187-196.

Семиченко, В.А. (2024). Особливості організації навчальної діяльності студентів в умовах онлайн-навчання. *М-ли Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна вища освіта: досягнення, виклики та перспективи в умовах невизначеності»*. 04-05 жовтня. 2024 р. Мелітополь, МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 214-221.

Семиченко, В.А. (2023). Диференціація теоретичних систем глибокої психології на основі принципу полярності. *М-ли Міжнародної науково-практичної конференції «Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень»*. 08 грудня 2023 р. 14-18.

Семиченко, В.А. & Дикань, В.С. (2009). Рефлексивний підхід в теорії і практиці вищої школи. *Післядипломна освіта в Україні*. 2. 57-72.

REFERENCES

Havrylovskaya, K. P. (2014). *Metodychni rekomendatsii z kursu «Suchasni teorii hlybyynnoi psykholohii»* [Methodological recommendations for the course "Modern Theories of Depth Psychology"]. Zhytomir : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. 40..

Hrynova-Vakhovetska, N.V. (2013). *Osnovy hlybyynnoi psykholohii* [Fundamentals of depth psychology.]. Uman: Vizavi. 124.

Emishants, O.B. (2020). *Suchasni teorii hlybyynnoi psykholohii: navchalnyi posibnyk* [Modern theories of depth psychology: a textbook]. K.VPts «Kyivskyi universytet».

Kokorina, Yu.Ie. (2021). *Hlybyynna psykholohiia (u korotkomu vykladi)* [Depth Psychology (in brief)]. Odesa: Astroprynt. 120.

Medved, Ye.S. (2016). *Osnovy hlybyynnoi psykholohii: navchalnyi posibnyk* [Fundamentals of depth psychology: a textbook]. Nizhyn. 203.

Popil, M.I. (2014). *Suchasni teorii hlybyynnoi psykholohii: teksty leksii* [Modern theories of depth psychology: lecture texts]. Drohobych, Red. viddil DDPU im. I.Franka. 147.

Semychenko, V.A. (2020). Smyslovi oriientyry vykladannia navchalnoho predmetu «Metodychni ta teoretychni problemy hlybyynnoi psykholohii» [Semantic guidelines for teaching the subject "Methodological and theoretical problems of depth psychology"]. *Visnyk Natsionalnoho aviaatsiinoho universytetu: Serii: Pedahohika. Psykholohiia: zb. nauk. pr.* 1 (16). 187-196.

Semychenko, V.A. (2024). Osoblyvosti orhanizatsii navchalnoi diialnosti studentiv v umovakh onlain-navchannia [Peculiarities of organizing students' educational activities in online learning environments]. *M-ly Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasna vyshcha osvita: dosiahnennia, vyklyky ta perspektyvy v umovakh nevyznachenosti»*. 04-05 zhovtnia. 2024 r. Melitopol, MDPU im. Bohdana Khmelnytskoho, 214-221.

Semychenko, V.A. (2023). Dyferentsiatsiia teoretychnykh system hlybyynnoi psykholohii na osnovi pryntsyphu poliarnosti [Differentiation of theoretical systems of depth psychology based on the principle of polarity]. *M-ly Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Psykhologiia svidomosti: teoriia i praktyka naukovykh doslidzhen»*. 08 hrudnia 2023 r. 14-18.

Semychenko, V.A. & Dykan, V.S. (2009). Refleksyvnyi pidkhid v teorii i praktytsi vyshchoi shkoly [Reflective approach in the theory and practice of higher education.]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini*. 2. 57-72.

V. Semichenko, K. Artiushyna

EXPERIENCE OF SUMMARIZING STUDENTS' WORK WHEN STUDYING THE COURSE "METHODICAL AND THEORETICAL PROBLEMS OF DEPTH PSYCHOLOGY" IN THE CONDITIONS OF ONLINE LEARNING ON A REFLECTIONAL BASIS

Abstract

The article substantiates the relevance of finding ways to solve the problem of assessing students' academic performance in the process of online learning. The objective reasons that determine the introduction of online learning into the educational process of higher education, its positive and negative consequences are described. It is found that one of the challenges caused by this form of learning is the limitations of the traditional system of assessing the results of educational activity, which is associated with the inability of the teacher to control the independence of students in completing examination tasks. It is suggested that a promising direction for improving the methods of summing up students' academic work can be through the inclusion of reflective self-analysis procedures in the educational process, during which not only does the learning information become learned, but also the ability of students to comprehensively consider and analyze educational material and express their own views is formed. This is of particular importance in the professional training of future psychologists, as an important component of the process of forming the psychological foundations of their own professional worldview. The experience of developing and using reflective procedures in the educational process, the conditions for their implementation are analyzed.

*Research **methods** are applied - theoretical (theoretical modeling, content and logical-structural analysis of curricula and textbooks, comparison, generalization) and experimental (observation, conversations, analysis of activity products, experiment) to identify the feasibility and determine ways to organize a system for assessing students' educational results.*

The specificity of the course "Methodological and Theoretical Problems of Depth Psychology" is analyzed, its methodological significance for the training of future psychologists, its place in the structure of the initial process are revealed. Based on the analysis of existing plans and programs for its teaching, the normative content and general tasks (goal, scope of knowledge and skills, expected learning results) are determined. Based on the analysis, the set of reflective tasks performed during the semester and the basic examination task are determined. The implementation of these tasks involved a critical analysis of the leading theories of depth psychology, the historical and life conditions of their authors, which determined the formation of the corresponding theoretical positions, determining one's attitude to each theoretical system (questions with which the student agrees, questions with which he/she agrees). As an examination task, it is proposed to formulate one's own concept of the unconscious, analyze its consistency. Examples of students' performance of the corresponding tasks are provided.

*The **results** of the study proved the feasibility and effectiveness of organizing the process of studying an experimental course and evaluating student activity in online learning conditions based on a reflective approach.*

Keywords: online learning; depth psycholog;, methodological and theoretical problems; evaluation of student activity results; reflective procedures; reflective analysis.